

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКТІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION AND AGRICULTURAL PRODUCTS ALTERATION

УДК 330.341.1: 338.42

Гладій М.В., професор, академік НААН[©]
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

ІННОВАЦІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті досліджуються сучасні тенденції інноваційного розвитку аграрного сектора України в контексті перспектив європейської інтеграції.

Ключові слова: аграрний сектор, модернізація, розвиток, інновація, сталий розвиток, державно-приватне партнерство, консорціум.

Постановка проблеми. Розвиток інноваційної діяльності визначально впливає на досягнення конкурентних переваг галузей національного господарства в умовах сучасної моделі економіки знань та розвитку постіндустріальних економічних систем. Подальша інтеграція економічних систем в Європі за умови підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відкриє нові можливості для національного АПК і водночас створить додаткові ризики для окремих галузей аграрного сектора. На думку асоціації “Український клуб аграрного бізнесу”, результатом дії економічної частини Угоди про асоціацію експорт соняшникової олії в країни ЄС може зрости на 40 %. Одночасно сформується комплекс ризиків для більшості галузей тваринництва, за винятком підприємств птахопродуктового підкомплексу України, експорт продукції яких перспективно зростатиме. В такому випадку, особливо для регіонів із прикордонним статусом, сформується можливості для окремих галузей аграрного сектора та виникнуть додаткові загрози з боку виробників продукції з ЄС. Згідно з статистичними даними, імпорт

[©] Гладій М.В., 2013

сільськогосподарської техніки в Україну у 2012 році оцінюється на 930 млн. дол. США, в тому числі тракторів і комбайнів на 312 млн. та 153 млн. дол. США відповідно. При цьому, за оцінкою академіка НААН України П. Т. Саблука, лише земельний ресурс в Україні оцінюється приблизно у 160 млрд. дол. США.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемним питанням інноваційного розвитку національного господарства та підприємств аграрного сектора зокрема присвячено праці відомих економістів, як-от: В.М. Геєця, Л.І. Федулової, А. С. Гальчинського, Г.М. Калетніка, Ю.О. Лупенка, П.М. Музики, Л.І. Курило та інших. Як слушно зазначає А. С. Гальчинський, прогресуюча дематеріалізація економіки та її вступ у нову фазу системних перетворень – це не механічне заперечення, а логічне продовження економіки індустріальної цивілізації, конструктивний тип її прогресу, інноваційного розвитку [1, с. 161]. На важливості розвитку інноваційного потенціалу наголошує Президент НААН України В.Ф. Петриченко акцентуючи увагу на тому, що для відновлення втраченого потенціалу необхідні значно більші затрати ресурсів, ніж це потрібно було б для поступового розвитку і формування вітчизняного наукового потенціалу [2, с. 8]. Проте, як слушно зазначають автори дослідження, якщо немає випереджаючого накопичення в нематеріальній сфері, особливо в самій людині, в її розумі, знаннях, науці, освіті, неможливо розраховувати на зростання ВВП, підвищення ефективності в матеріальному та нематеріальному виробництві [3].

Мета дослідження полягає в аналізі сучасних тенденцій розвитку аграрного виробництва та відповідних факторів, що сприятливо вплинуть на його модернізацію у контексті перспектив європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Розвиток світового господарства від початку 2013 р. свідчить про посилення тенденцій турбулентності на світових фінансових ринках, внаслідок чого посилюється вплив держави на їх регулювання і ефективний перерозподіл капіталу між різними галузями. За рахунок програм фінансового стимулювання кількісного пом'якшення (Quantitative Easing) розвинуті країни світу, зокрема США, Японія, ЄС, істотно стимулювали розвиток підприємництва, зокрема інноваційного бізнесу. Наприклад, статус долара США дозволяє впливати на світову економіку і її технологічний розвиток, збільшивши щомісячну емісію долара США від грудня 2012 р. з 40 млрд. до 80 млрд. дол. США у формі електронних грошей. Завдяки цьому у США активно фінансуються програми підтримки малого бізнесу в сільській території, а фінансова система здатна надавати пільгові кредити для технологічно-технічної модернізації фермерських господарств.

Залежність від зовнішніх фінансових і технологічних ризиків в умовах глобалізації зумовлює поступове ослаблення влади національних держав у випадку певного співпадіння економічного та політичного циклів, знижує ефективність управлінських рішень апарату державного управління в Україні, при цьому посилюючи боргову залежність національного господарства (табл. 1).

Таблиця 1

**Боргове навантаження в окремих країнах Східної Європи станом на
01.03.2013 р.**

Країна	Державний борг у % до ВВП	Обслуговування державного боргу у % до ВВП
Україна	31,4	2,55
Чехія	45,9	1,30
Польща	55,6	2,29
Угорщина	79,0	3,79

Джерело: складено автором на основі статистичних даних ОЕСР, Міністерства фінансів України

Аналіз даних наведених в табл.1 свідчить, що ситуація з державним боргом для України не є критичною. Проте видатки бюджету на обслуговування державного боргу у відсотках до ВВП України доволі значні (2,55 %), що значно обмежує можливості поточного розширення інструментів фінансової бюджетної підтримки науково-технічної діяльності.

У 2012 р. питома вага виконаних наукових та науково-технічних робіт склала лише 0,8% ВВП. Подібна ситуація протягом останніх десяти років сприяла повільному збільшенню обсягів експорту високотехнологічної продукції. Наприклад, за період 2000-2011 рр. експорт високотехнологічної продукції з Польщі збільшився з 0,8 млрд. до 8,6 млрд. дол. США, а в Україні за аналогічний період – лише з 0,5 млрд. до 1,9 млрд. дол. США.

Індикатор технологічних можливостей України, складений на основі даних ЮНКТАД (Комісії ООН з питань торгівлі та розвитку), від 2000 р. має стійку негативну динаміку і його значення зменшилося із 0,174 до 0,135 у 2010 р. При цьому аналогічний індекс для Польщі у 2010 р. у 2,5 раза вищий і майже наближається до оптимального значення у 0,394.

Відповідно до багатовимірного Індексу бідності, що публікується ООН, у 2012 р. Україна посідає 69-те місце зі 120 країн. Однак за відповідною оцінкою для країн Європи, Україна опиняється завжди на передостанніх позиціях серед країн і значно поступається навіть найбіднішим державам ЄС.

В країнах ЄС застосовуються різні інструменти стимулювання комерціалізації технологій, серед яких слід виділити прямі програми з комерціалізації, які здійснюються як урядовими агенствами, так і спеціалізованими фондами за участю державного капіталу. Важлива увага приділяється інструментам заохочення створення державними організаціями “start-up” і “spin-off” компаній [5, с. 23] і посилює стимули через централізовані галузеві центри трансферу технологій на рівні регіонів.

Агенство розвитку підприємництва Польщі (PARP) сприяло організації і діяльності 51 фонду кредитного поручительства, що дозволило лише в 2011 р. надати 67 венчурним фірмам підтримку з подібних фондів на 688,7 млн. євро.

У 2012 р. в Україні з країнами ЄС діють численні програми обміну науковими кадрами, зокрема з Польщею – 50 проектів, з Угорщиною – 24, зі Словаччиною – 23, Чехією – 21 та Румунією – 6 проектів.

Важлива увага для підвищення інноваційності розвитку аграрного виробництва, як свідчить досвід розвинутих країн, повинна приділятися реалізації проектів АПК на засадах державно-приватного партнерства (ДПП). Професор Л.І. Федулова пропонує розглядати механізм ДПП як складову системи заходів державного регулювання для реалізації галузевої політики, стимулювання інноваційної активності, залучення інвестицій у розвиток інфраструктури та соціальної сфери при збереженні державного контролю над активами [4, с. 86].

Аналіз статистичних даних свідчить, що за підсумками першого півріччя 2013 р. в рамках програм Державно-приватного партнерства в Україні реалізується загалом 160 проектів, з яких 71 проект (44 %) – у сфері водопостачання і лише 7 проектів з переробки відходів і 9 – у сфері відпочинку, туризму та рекреації. Окремі проектні рішення для реалізації на засадах державно-приватного партнерства пропонує НААН України, зокрема з будівництва сучасних насінневих заводів і селекційно-генетичних центрів. Проте для цього існують не лише законодавчі, але й інституційні перешкоди. На думку Едварда Р. Йескомба (міжнародного консультанта з проектного фінансування і ДПП), сьогодні приватний сектор в Україні, сьогодні, як і уряд, не знає як правильно виконувати договір щодо ДПП, тобто інституційна система не готова до цього бізнесу [6, с. 19].

При впровадженні механізму ДПП в аграрному секторі, на нашу думку, необхідно дотримуватися таких вимог (рис.2).

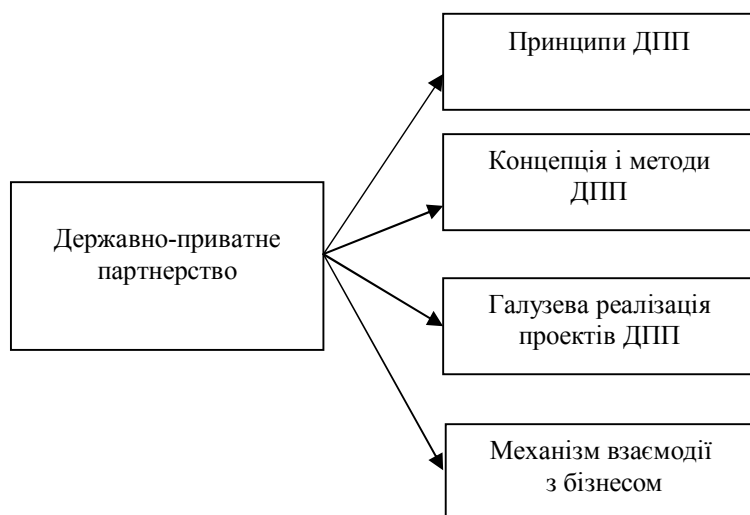

Рис. 1. Концептуальні засади державно-приватного партнерства в аграрному секторі

Для просування власної наукоємної продукції на національний ринок, корпоративні структури, зокрема й іноземні, створюють власні демонстраційні центри. Наприклад, демонстраційні центри "Байер АгроАрена" діють в Україні

в Полтавській, Миколаївській та Тернопільській областях. При партнерстві зі Світовим банком компанія “Байер Кроп Сайенс” впроваджує в Україні консультативний проект “Сприяння розвитку малому і середньому бізнесу в Україні”.

Важлива увага має приділятися середньо- та довгостроковому стратегічному плануванню розвитку АПК, що, відповідним чином, впливає на вибір пріоритетів технологічно-технічного розвитку. Показовим у цьому випадку є приклад Ірландії, яка у програмі Food Harvest 2020 передбачає за 2015-2020 рр. збільшити виробництво молока на 50% після відміни режиму квотування виробництва даного виду продукції в ЄС. Однак, враховуючи капіталомісткість галузі молочного скотарства і тривалий відтворювальний цикл, фермери Ірландії для досягнення запланованих показників вже готують відповідну ресурсну базу для розширення виробництва молочної сировини.

Важливим для наслідування стратегії розвитку аграрного сектору є досвід Польщі, пов'язаний зокрема із кластерною організацією виробництва. В 2012 р. у Польщі діяло 223 кластери і кластерних ініціатив при тому, що в кожному з воєводств у 2008-2009 рр. щорічно організовано в середньому по чотири кластера, а в 2010-2011 рр. – по шість кластерів. Однак в Україні, незважаючи на численні задекларовані в різних регіонах проекти кластерного розвитку АПК, найбільш успішно діють реально у Запорізькій, Рівненській, Чернівецькій та Хмельницькій областях.

За рівнем розвитку людського капіталу, відповідно до результатів досліджень Всесвітнього економічного форуму (WEF), Україна посідає лише 63-тє місце зі 122 країн. Сусідня Польща у даному рейтингу – на 49 місці, незважаючи на те, що витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи у структурі ВВП приблизно однакові [7]. Проте кластерна організація виробництва сільськогосподарської продукції дозволила Польщі істотно збільшити обсяги експорту продовольчих товарів не лише на ринки країн ЄС, але і за межі внутрішнього ринку співтовариства.

Досвід країн ЄС свідчить, що кластерний підхід до організації виробництва обов'язково має супроводжуватися інтеграційними процесами в науково-освітній сфері, що дозволяє концентрувати матеріальні і фінансові ресурси для вирішення нагальних та перспективних, пов'язаних із глобальними змінами клімату, проблем технологічної складової виробництва та переробки сільськогосподарської продукції.

Запропонований автором цього дослідження у праці [8] навчально-науково-виробничий комплекс, сформований на базі Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, дозволить комплексно розв'язати проблеми, пов'язані з науковим забезпеченням галузей тваринництва в Карпатському регіоні України і створить передумови для тіснішої співпраці з провідними науковими установами ЄС. Очікуване полегшення співпраці відбудеться через структурованість проблем, необхідну для розв'язання і забезпечення сталого розвитку сільських територій. Основну увагу, на нашу думку, необхідно приділити налагодженню тіснішого

транскордонного співробітництва в межах двох діючих в Західній Україні єврорегіонів, оскільки потенціал співпраці в сфері аграрної науки з ЄС значно ширший, ніж реально використовується. Одна із можливих форм співпраці може передбачати створення консорціуму, орієнтованого на розв'язання проблем розвитку галузей тваринництва та їх впливу на забезпечення сталого розвитку сільських територій Карпатського регіону і відповідних територій суміжних країн ЄС. Серед численних визначень терміна “консорціум” у вітчизняній та зарубіжній літературі, на думку автора, найбільш вдалим є наведене нижче.

Консорціум (від лат. Consortium – співучасть, співтовариство) – це одна з форм добровільного об'єднання незалежних економічних агентів (підприємств, організацій) на договірній основі з метою реалізації капіталомістких проектів [9, с. 825]. Досвід європейських країн свідчить, що створення консорціуму на засадах ДПП дозволяє частково усунути перешкоди для розвитку малих та середніх інноваційних підприємств у високотехнологічних секторах, що виникають при виробництві біотехнологічної продукції. Академічні установи України, за участь в міжнародних консорціумах з європейськими університетами, за умови участі мають можливість залучати додаткові фінансові ресурси для проведення досліджень із спільних проектних фондів ЄС і модернізації матеріально-технічної бази навчальних закладів.

Створення консорціуму, як правило, має передбачати, що до складу учасників входять також підприємницькі структури, які зацікавлені у розв'язанні виробничо-технологічних проблем оптимізації собівартості виробництва тваринницької продукції через впровадження інновацій, створених науковими організаціями консорціуму. При цьому обов'язковою умовою є договірний характер регулювання відносин між учасниками консорціуму, в тому числі відносин, пов'язаних з обігом об'єктів інтелектуальної власності та наукоємної продукції.

В галузі ветеринарної науки, на нашу думку, одним із перспективних напрямів співпраці в межах консорціуму можна вважати проекти, пов'язані із профілактикою захворювання свійських тварин, що особливо актуально в умовах індустріалізованих технологій їх розведення. Водночас слід враховувати, що в Карпатському регіоні є чимало агроформувань, що займаються дрібнотоварним розведенням або утримують тварин виключно для власних споживчих потреб і не мають змоги використовувати сучасні методи профілактики захворювань інфекційного характеру. Розв'язання цієї проблеми в межах наукового консорціуму вважаємо особливо актуальним.

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать, що в умовах зростаючої конкуренції на ринку наукоємної продукції конкурентні переваги для організацій та вищих освітніх навчальних закладів державної форми власності можна забезпечити лише через консорціумну форму взаємодії між академічними установами. Наукові консорціуми дозволяють реалізувати інтелектуальний потенціал аграрної науки і дозволять вийти на світовий ринок

наукоємної продукції, використовуючи переваги системи трансферу технологій в країнах ЄС.

Перевага підприємницьких структур від участі у консорціумі полягає у зміні існуючих бізнес-моделей і наближенні їх до зразка розвинутих країн, що дозволяє максимально скоротити інноваційний лаг при впровадженні нововведень в аграрному секторі, сприяючи таким чином практичному впровадженню ефективної економічної стратегії розвитку АПК України. В такому випадку не лише підприємці одержать переваги в результаті розвитку інтелектуального потенціалу суспільства, але і суспільство одержить нові імпульси для розвитку внаслідок економічних успіхів підприємців. Таким чином поступово зруйнується практика, при якій конкурентні переваги бізнесу формуються внаслідок впливу адміністративного ресурсу чи рейдерських захоплень, а не ресурсу знань та інвестицій у розвиток людського капіталу.

Література

1. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань: монографія / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2013. – 472 с.
2. Петриченко В.Ф. Про концептуальні засади реформування НААН України / В.Ф. Петриченко // Економіка АПК. – 2013. - № 8. – С. 5-11.
3. Организационно-экономический механизм развития сотрудничества Украины и Республики Беларусь на инновационной основе: [монография] / [Федулова Л.И., Шовкун И.А., Хаустов В. К. и др.] ; под ред. д.э.н. проф. Л. И. Федуловой ; НАН Украины ; Ин-т эконом. и прогнозир. НАН Украины. – К., 2013. – 348 с.
4. Федулова Л.І. Фінансовий аспект державно-приватного партнерства / Л.І. Федулова // Фінанси України. – 2012. – № 12. – С. 79-92.
5. Інноваційна політика європейський досвід та рекомендації для України. – Том 2. – Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозицій щодо доповнень до законодавства. – К. Фенікс, 2011. – 352 с. (Проект ЄС Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інноваційної діяльності в Україні).
6. Йєскомб Э.Р. Дело в форму / Э.Р. Йєскомб // Инвестгазета. – 2013. – № 5. – С. 18-19.
7. The Human Capital Report : Insight report; World Economic Forum. – Geneva: World Economic Forum, 2013. – 549 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_HumanCapitalReport_2013.pdf.
8. Гладій М.В. Напрями освітньо-виробничої технологічно-технічної модернізації агропромислового виробництва / М. В. Гладій // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. – 2013. – Т.15. – № 2 (56). – С. 3-12. (Серія “Економічні науки”).
9. Економічна енциклопедія / [за заг. ред. С. В. Мочерного]. – К.: ВД “Академія”, 2000. – Т. 1. – С. 825.

Summary

Gladiv M.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**INNOVATIVENESS OF MODERN AGRICULTURAL PRODUCTION
DEVELOPMENT**

In the article revealed modern tendencies of innovative development of agricultural production in Ukraine in the context of European integration perspectives.

Key words: *agriculture, modernization, development, innovation, sustainable development, public-private partnership, consortium.*

Рецензент – д.е.н., професор Музика П.М.